

УДК 069.5:638.11(1-4)(477.41)

**ХОРДАЛЬНІ РУЧНІ МЕДОГОНКИ У ФОНДОВІЙ КОЛЕКЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО ЗАПОВІДНИКА
«ПЕРЕЯСЛАВ»****Дем'яненко Н.Д.***(Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»)*

У статті розглядається фондова колекція медогонок національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» хордального типу заводського та індивідуального виробництва ХХ ст. Висвітлено технічний процес добування меду із бджолиних стільників за допомогою медогонки. Описано технічні особливості роботи дерев'яних неперекидних медогонок та металевих перекидних.

Ключові слова: музейна колекція, медогонка, хордальні медогонки, рамка, центрифуга.

Бджільництво – один із найдавніших промислів українського народу, дата виникнення якого до сьогоденного дня невідома. За свідченнями учених протягом століть він пройшов три основні етапи свого розвитку: дикий (хаотичний), бортницький, раціональний або рамково-вуликовий, який існує до сьогодні. З кожним етапом розвитку в бджільництві змінювалися процеси переробки воску, добування меду. При цьому удосконалювалися знаряддя праці пасічників. Від малопродуктивних, простих, примітивних інструментів – до модернізованих механічних заводського виробництва.

На сьогоднішній день виникає зацікавленість у науковців та пасічників питанням про технічні пристрої для добування меду, якими користувалися бджолярі в ХХ ст.

Джерелом дослідження є вивчення медогонок із колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (далі НІЕЗ «Переяслав»).

Медогонка – це механічний пристрій для відкачування (видалення) дозрілого меду із комірок воскових стільників [7]. Принцип роботи медогонки полягає у тому, що зі стільни-

ків, які дістають із вуликів, спеціальними ножами, зрізують верхню воскову кришечку, «запечатану» бджолами – печатку (забрус). Потім розпечатані стільники поміщають у касети медогонки, де під час обертання під дією відцентрової сили мед вибризується на стінки медогонки, стікає і збирається на її дні. По мірі наповнення медогонки медом, його зціджують у окремий посуд. Не допускають, щоб відкачаний мед діставав до нижніх планок рухомої частини медогонки. Відкачують мед лише з тих рамок, де площа запечатаних комірок із дозрілим медом становить не менше третини загальної площі рамки [4]. У дозрілому меді міститься набагато менше вологи, він може довше зберігатися й не закисати, має вищу в'язкість, кристалізується і перетворюється на однорідну масу. Мед, відкачаний з рамок, які не повністю «запечатані», вважається незрілим, неякісним, який швидко втрачає корисні властивості. В ньому більше 20% води і для тривалого зберігання він непридатний [1]. Після відкачування мед відстоюють 2 – 3 дні, він має велику щільність і високу питому вагу, яка витісняє на поверхню всі механічні домішки, шматки воску.

Серед найвідоміших розробників медогонок можна назвати Д. Грушка, Л. Лангстрота, М. Квінбі, А. Рута, Т. Уільяма, А. Джонсона та ін. [3]. У енциклопедії І.Єфрона та Ф.Брокгауза згадується: «медогонка была изобретена пчеловодом Д. Грушкою в Австрии в 1865 году, работа которой подобна работе сепаратора для отделения сливок от молока, основана на центробежной силе. Благодаря этой медокачке-центробежке, удаляющей мед из вошины без порчи последней, пчеловоды получили возможность собирать мед два раза в лето, выгадывая то время, которое было бы затрачено пчелами на постройку новой вошины; с другой стороны – иметь мед чистый, без примеси, кусочков сот» [2].

У фондовій колекції НІЕЗ «Переяслав» наявні медогонки періоду ХХ століття. Колекція медогонок НІЕЗ «Переяслав» почала формуватися на початку 80-тих років ХХ ст., що пов'язано зі створенням «Музею історії бджільництва Середньої Наддніпрянщини», який увійшов до складу комплексу «Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини». В ній налічується 6 одиниць медогонок фондового зберігання: 2 – дерев'яні неперекидні медогонки, 4 – металеві перекидні медогонки та 1 – пристрій для відкачування меду без діжки, перекидного типу.

У дерев'яних перекидних медогонках рамки в касетах за допомогою центрифуги обертаються в один бік. Особливість роботи пристрою полягає в тому, що під час відкачування меду зупиняли центрифугу, витягували рамки з касет, переміщували їх у протилежний бік обертання, і далі розкручували центрифугу. Після переміщення рамок мед повністю відкачувався із комірок стільників. У металевих перекидних медогонках рамки в касетах під час розкручування центрифуги легко обертаються у обидва боки. Дерев'яні непе-

рекидні медогонки і металеві перекидні медогонки – хордального типу, ручного приводу, в яких рамки розміщуються в напрямку руху по колу.

Одним із унікальніших експонатів «Музею історії розвитку бджільництва Середньої Наддніпрянщини» є дерев'яна медогонка (інвентарний № Е-2972), яку виготовив у 30-тих роках ХХ ст. відомий український етнограф і краєзнавець, пасічник із с. Медовий Ліс Житомирської області Василь Тимофійович Скуратівський. Придбали медогонку за 36 карбованців 50 копійок у зятя Василя Тимофійовича В.Д. Шпановича, вчителя із с. Скурати Малинського району в листопаді 1982 року.

Основою медогонки є дерев'яна діжка, виготовлена з 25 дубових клепок, трохи розширена до низу, стягнута металевими обручами. На другому обручі з боків діжки прикріплені дві металеві ручки. Дно – плоске, в центрі якого закріплена металева опора з пазом, у який встановлено рухому частину медогонки з металевим стрижнем, на якому вона обертається. Рухома частина медогонки має форму видовженого куба, виготовленого з дерев'яних струганих планок, скріплених між собою в паз. У середині є дві площини, які розміщено протилежно одна від одної. Дві з них обтягнуті ме-

талеву сіткою, куди вставляються рамки, дві інші – відкриті. У центрі діжки зверху в клинках вирізані пази, в які закріплена планка, де розміщено пласке дерев'яне коліщя. З краю планки, на металевій осі, встановлено більше коліщя з металевою ручкою, за допомогою якої приводиться в дію медогонка. Коліщята між собою з'єднані пасом. Медогонка розрахована на відкачування стільників із вуликів системи «дадан» і «українець». Висота медогонки 86 см, діаметр – 62 см [6].

Фондова колекція музею має ще одну дерев'яну медогонку індивідуального виробництва (інвентарний № НДФ-13399), передану до музею у 2012 році жителем міста Переяслав-Хмельницького Долгоносим Миколою Кіндратовичем. Пристроєм користувався пасічник Шеремета Василь Петрович (1898-1988рр.) переселенець із села Новий Мир Поліського району, який проживав у м. Баришівка Київської області. Основу медогонки складає циліндричний бак, який виготовлений із суцільної частини стовбура дерева. Бак прикріплено до рами на ніжках гвіздками. У середині медогонки вільно по колу за допомогою шестерні обертаються 2 касети, в які вставляються рамки. У нижній частині баку розміщено отвір для виливу меду. Висота баку – 61,5 см, діаметр – 54 см [6].

У колекції музею наявні також металеві медогонки заводського виробництва різного розміру та діаметру. Як і попередні, вони працюють за допомогою відцентрової сили, для створення якої використовується фізична сила руки людини [5].

За актом купівлі № 472 фондово-закупівельної комісії у листопаді 1982 р. НІЕЗ «Переяслав» придбав за 16 карбованців медогонку (інвентарний № Е-2973) в С.А. Яроневського, жителя с. Сатинів Хмельницької області. Це

металева бочка, в середині якої встановлено центрифугу, до якої приєднані касети для 4 рамок. У верхній частині центрифуги – дві шестерні різних розмірів, і ручка, за допомогою якої вона приводиться в рух. Під час обертів пристрою мед виливався із воскових комірок і стікав по стінах бочки на дно. У нижній частині бочки є отвір, через який в іншу посудину виливали відкачаний мед. Висота медогонки – 83 см, діаметр – 63 см [6].

Фондова колекція музею НІЕЗ «Переяслав» у грудні 1982 р. поповнилася ще однією медогонкою (інвентарний № Е-2974), яку передала жителя м. Переяслав-Хмельницького Анастасія Сергіївна Левченко. Як свідчить науково-фондовий опис, медогонка має вигляд металевої бочки, в середині якої встановлено центрифугу з касетами на 2 рамки. Отвори, куди вставляються рамки, затягнуті металевою сіткою. У верхній частині центрифуги – дві шестерні різних розмірів. На більшій шестерні встановлено ручку, яка відходить за край бочки, за допомогою неї приводиться в рух центрифуга. У нижній частині бочки – отвір для виливання меду з медогонки. Висота медогонки 63 см, діаметр – 63 см [6].

У 1983 році за актом купівлі № 545 фондово-закупівельної комісії було придбано у Григорія Васильовича Доброскока, жителя м. Переяслав-Хмельницького за 15 карбованців медогонку (інвентарний № Е-3063). У металевій бочці в центрі встановлено центрифугу з касетами на 4 рамки. У верхній її частині розміщені дві шестерні різних розмірів. На більшій шестерні встановлена ручка, за допомогою якої приводиться в рух центрифуга. В низу бочки є отвір для виливання відкачаного меду. Висота медогонки – 80 см, діаметр – 70 см [6].

У 1981 році Микола Пилипович Браїло із с. Циблі Переяслав-Хмельницького району подарував

НІЕЗ «Переяслав» медогонку (інвентарний № НДФ-4642). Медогонка у вигляді циліндричної бочки з вигнутим у середину дном. У верхній частині до діжки кріпилась вісь на 2 рамки та ручка, яка приводила у рух центрифугу. Медогонка накрита двома половинчастими дерев'яними кришками. Зверху над кришкою знаходиться шестерня та ручка, за допомогою якої приводиться в рух центрифуга з рамками. У нижній частині діжки є отвір, через який виливали відкачаний мед [6].

У 1985 році працівниками НІЕЗ «Переяслав» було здійснено експедицію у с. Бучак Черкаської області Канівського району. Під час експедиції музейні працівники знайшли та передали до фондів внутрішню частину медогонки (інвентарний № НДФ-480), яка використовувалась для викачування меду зі стільників. Вона має вигляд вісі, до якої прикріплено дві касети, обтягнуті сітками, куди вставлялися дві рамки. У верхній частині вісі закріплені дві шестерні різних розмірів, зчеплені між собою. До більшої шестерні прикріплена металева ручка,

яка під час обертів приводила в рух центрифугу. У верхній частині вісі, на рівні з краями діжки, вмонтована дерев'яна перекидина, за допомогою якої вся внутрішня частина кріпилася до діжки. У верхній частині центрифуги закріплені дві шестерні різних розмірів, на більшій – ручка, при розкручуванні якої приводиться в рух центрифуга. Висота медогонки – 60 см, ширина – 40 см [6].

Отже, у фондовій колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» представлені перекидні та неперекидні хордальні медогонки ручного приводу індивідуального та заводського виробництва ХХ ст., які розкривають технологію процесу добування меду пасічниками в ХХ ст. Розглянуті колекційні механічні пристрої є малопродуктивними і розраховані для невеликих, домашніх пасік, якими за один цикл роботи відкачували лише 2 або 4 рамки. Їх можна зустріти і у сучасних пасічників, але більшість медогонок модернізовані, удосконалені й приводяться в рух за допомогою електричного двигуна. Відкачування меду пасічниками проводять у спеціально пристосованих приміщеннях, куди не проникають бджоли. При цьому отримують високоякісний чистий мед із мінімальними затратами сили і праці людини.

На сьогоднішній день промисловість поряд із хордальними випускає потужніші та високопродуктивні медогонки радіальні та комбінованого радіально-хордального типу, на яких за один цикл роботи відкачують від 10 до 50 стільників, що призначені для промислового виробництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич І.А. Бджільництво. / І.А. Бабич, О.Г. Мегель. – К.: Вища школа, 1987. – 336 с.
2. Каратыгин Е. Пчеловодство // Энциклопедический словарь. – издатели: Брокгауз Ф., Ефрон И. – СПб, – 1898. – Полутом 50 (XXv)
3. Кирьянов Ю.Н. Пчеловодный инвентарь и пасечное оборудование. / Ю.Н. Кирьянов. – М.: Мир, 2004. – 176 с.
4. Лукоянов В.Д. Павленко В.Н. Пчеловодный инвентарь, пасечное оборудование: спра-

вочник. / В.Д. Лукоянов, В.Н. Павленко. – М.: Агропромиздат, 1988. – 158 с.

5. Мирось В.В., Ковтун С.Б. Практикум з бджільництва. / В.В. Мирось, С.Б. Ковтун. – Х.: ХНАУ, 2014. – 192 с.

6. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». Обліково-фондова документація. Групи «Етнографія», «Науково-допоміжний фонд».

7. Рут А.И. Энциклопедия пчеловодства. / А.И. Рут. – М.: МП «Брат», 1993. – 368 с.

Демьяненко Н.Д. Хордальные ручные медогонки в фондовой коллекции Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав». В статье рассматривается фондовая коллекция медогонок Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав» хордального типа заводского и индивидуального производства XX ст. Отражен технический процесс добывания меда из пчелиных сотов с помощью медогонки. Описаны технические особенности работы деревянных неопрокидывающихся медогонок и металлические опрокидные.

Ключевые слова: музейная коллекция, медогонка, хордальные медогонки, рамка, центрифуга.

Demyanenko N.D. Chordal hand-held device for the separation of honey in a stock collection of the National historical and ethnographic reserve "Pereyaslav". The article examines the fund collection device for obtaining honey National historical and ethnographic reserve "Pereyaslav" chordal-type factory and individual production of the twentieth century. It reflects the technical process of obtaining the honey bee comb through them. Describes the technical features of the wooden and metal irreversible tipping devices.

Keywords: museum collection, device for obtaining honey, centrifuge.

УДК 673.1

ФОРМУВАННЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОЛЕКЦІЇ САМОВАРІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО ЗАПОВІДНИКА «ПЕРЕЯСЛАВ»

Жам О.М., Шкіра Л.М.

(Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»)

У статті розглядається історія формування колекції самоварів Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Аналізується будова, техніко-конструктивні особливості різних видів самоварів

Ключові слова: самовар, музей, колекція, експонування, заповідник «Переяслав».

Колекція самоварів, яка зберігається в Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав», невелика, налічує 33 одиниці зберігання (25 – основного, 7 – науково-допоміжного фонду).

У музейній колекції представлені різні за часом, об'ємом, формою, фасоном, матеріалом, кольором самова-

ри. Проте за способом нагрівання води вони однотипні – жарові (нагріваються за допомогою деревного вугілля, трісок, шишок). Інші різновиди самоварів (електричні, спиртові, керосинові) у фондах Заповідника, на жаль, не представлені.

Левову частину збірки (10 одиниць) складають самовари фабричного